

## TAJNA ČOJKU ČOVJEK JE NAJVIŠA

(Petar Petrović Njegoš)

Od nastanka svijeta čovjek traga za smislom i suštinom svoga postojanja. Kompleksnost i više- slojnost njegove duhovne prirode posmatrane kroz prizmu socioloških, filozofskih, psiholoških, antropoloških aspekata predstavljala je i predstavlja nepresušan izvor hermeneutičkih spekulacija. Tako u vizuelnim medijima jedino preko materijalne supstance - ljudskog tijela moguće je izraziti bit unutrašnjih doživljaja čovjeka i objektivizirati je estetskom kategorijom idealizovanog lijepog ili grotesknog koje se manifestuje u transformacijama/deformacijama ljudskog korpusa, *tako da spoljni i 'materijalni' procesi odgovaraju unutarjim i 'duhovnim' procesima*.

U crnogorskoj umjetnosti problematika esencijanih vrijednosti čovjekovog metafizičkog bitka predstavlja eksplicitno polje interesovanja njenih likovnih bardova - Dada Đurića, Uroša Toškovića i Dimitrija Popovića, koji su, svaki na svoj način, virtuoznim likovnim jezikom, pronikli u bit ljudske prolaznosti i kompleksnih područja čovjekove ranjive i bolne duše. Oni su u domenu nadrealnog, fantastičnog, ekspresivnog, iskazivali svoj stav o suštini ljudske egzistencije kroz vrijeme, a Njegoševa dubokoumna misao: *tajna čojku čovjek je najviša* kao da je bila zvijezda vodilja njihovih psihološko-egzistencijalnih promišljanja.

Čovjek kao dominantna tema, javlja se i u djelima mnogih crnogorskih umjetnika mlađe generacije kojima pripada Goran Četković, stvaralac snažnog i beskompromisnog ekspresivnog izraza, koji je svoje djelo posvetio čovjeku - dubokim, mračnim i tajnovitim ponorima njegove podsvijesti, polazeći od kategorije grotesknog *iz kojeg se ne može rađati prvenstveno ništa osim haosa i praznine*<sup>1</sup>.

U Četkovićevom slikarstvu dominiraju portreti - glave koje su samo u naznakama povezane sa tjelesnim korpusom ili se otrgnute od tijela kovitlaju u beskonačnom etru i nestaju u ništavilu kosmosa iz kojeg kao da se „čuju” usamljeni krici jednog izgubljenog svijeta koji luta duševnom i egzistencijalnom prazninom. One predstavljaju *centar vasseljene, duhovno oko* - kroz koje sagledava tajne ljudskog Univerzuma polazeći od principa daje cio *kosmos objedinjen kako u materijalnom tako i u duhovnom pogledu* (Nikola Tesla).

U njihovoj vizuelnoj manifestaciji koja predstavlja projekciju unutrašnjih sadržaja kao da su sabrani kosmički kaos i krik Sioranovog beznađa, Munkov egzistencijalni strah, Van Gogovi psihološki nemiri, Kjerkegorovo očajanje koje se nalazi u samom čovjeku i Jungove arhetipske zastrašujuće moći duševnih sila. Međutim, u likovnoj interpretaciji antropomorfno slikarstvo Gorana Četkovića, apriorno se temelji na samosvojnom stvaralačkom izrazu. Kao primjer ove konstatacije o originalnom likovnom nadahnuću navela bih Sioranovu psihološko-filozofsku knjigu Krik beznađa, koju Goran nije imao u rukama, a u kojoj su zapravo sadržani mnogi spoznajni principi značajni za razumijevanje suštine njegovog likovnog izraza. Ono što ih spaja je aktivni pesimizam i unutrašnja dramtizacija koja se, u širem kontekstu, rađa u snovima i vizijama kreativnih pojedinaca, koji kroz različite oblike iskazuju snagu demonskog i božanskog, kosmičkog i mikrokosmičkog. U Četkovićevom slikarstvu nije riječ o ponavljanju nečeg već viđenog, već o aksiomu koji predstavlja klasičan i bezvremen simbol.

---

<sup>1</sup> Sioran, Emil: Krik beznađa, OKTOIH, Podgorica, 2001, str. 22.

Polazeći od premise da ljudski život nije nastao iz spoljašnjeg obličja stvarnosti, već od unutrašnjeg obličja koji formiraju: *nagoni, navike, osjećanja*, Goran Četković na svojim slikama izražava psihičke procese koji se manifestuju kroz ljudske temperamente: kolerika - preko kojeg izražava snažne emocije praćene dramatičnim spoljnim efektima; i melanholika - koji u osami njeguje negativne emocije. Ipak, na ovim slikama dominira kolerička neobuzdanost unutrašnjih strasti koje umjetnik izražava snagom krika, vriska, lociranog u zoni tišine, „bezvremenom tunelu” u kojem oslobađa nataložene i potiskivane duševne patnje. To je onaj krik koji predstavlja sinonim očaja savremenog čovjeka čije unutrašnje lomove i vapaje za pomoć niko, zapravo, ne čuje.

Izuzetnom stvaralačkom lucidnošću i kreativnošću on uspijeva da izrazi ono što pripada sferama transcendentalnog i metafizičkog kojima kroz pojavni, značenjski i suštinski smisao /tri stadijuma interpretacije po Panofskom / postiže izuzetnu ikonografsku cjelovitost.

Literarne odrednice kojima definiše izložbe i pojedinačne radove, ukazuju na višeslojnost sadržinskog i likovnog izraza njegovog djela. Naime, na prethodnim izložbama naslovljenim Glas tišine on povezuje dva opozitna pojma: glas koji pripada čulnim senzacija - zvuku, i tišinu kao njegovu nadčulnu suprotnost - kojima autor upućuje na introvertne dimenzije ljudskog bića izgubljenog u agoniji života, da bi nazivom izložbe *Zub vremena* ukazao na neminovnost prolaznost i konačnost, kao posljednju agoniju života. Tako na njegovim slikama: *svi ljudi koji pate u tišini i ne usuđuju se da izliju kroz suze svoju gorčinu, zaurlaće u horu, u stravičnoj disharmoniji, čudesnim kricima...*<sup>2</sup> Ono što ih povezuje je dramatika koju dovodi do paroksističke silovitosti kojom umjetnik izražava različita duševna i fizička stanja, a koja su ujedno i nazivi njegovih radova: *Strah, Nemir, Zebnja, Mučnina, Nada, Vapaj, Krik, Vrisak, San, Drama, Glad, Samoća, Iščekivanje, Molitva, Prolaznost, Osmjeh; Usnuli... kao i personalne identifikacije pripadnosti: Filozof, Narcis, Slijepac, Lice rata, Samotnjak...* Čovjek je zapravo Lice svijeta koji se kao opsjena, embrion, pomalja iz tmina prapočetaka, planeta i epicentar u *Kosmosu i Stvaranju* svijeta, vjesnik ovozemaljskih pošasti kao na slikama: *Potop i Smak* i iskupljenja kao novog početka na slikama: *Molitva i Rađanje*.

On je otvorio Pandorinu kutiju iz koje je pohrlio jedan izgubljeni svijet, koji je sobom donio iskonske osjećaje bola, straha, tjeskobe razorne moći duševnih sila i *mučno stanje propadanja i odumiranja*. Nada, Ljubav, Sreća, Dobrota... su savladane mračnim silama koje su pretočene u ljudske likove čiji osmijeh nosi gorčinu, snovi se pretvaraju u košmar, a molitva u beznadno očekivanje. Borba sa haosom oko nas i u nama, omogućuje zapravo da pridemo bliže biti sopstvenog života i svome vremenu, a to je moguće samo ako uspijemo *da odgonetnemo svoju dušu*.<sup>3</sup>

Egzistencijalni strah, beznade, snažna ekspresija, na ovim, uslovno nazvanim, portretima, izraženi su deformisanim obličjima na kojima dominiraju „razjapljena” usta koja simuliraju varijante krika od snažnog vriska, stišanog vapaja do njegovog utihnuća stopljenog sa nagriženom materijom, rastočenim epidermom ili ogoljelim strukturama lobanje. Pred ovom galerijom humanoidnih prikaza posmatrač ne može ostati ravnodušan. Ona mu otvara vrata pakla, oživljava fantastiku horrorra i fascinira majstorstvom likovne egzekucije kojom Četković uspijeva da kroz grimase i mimiku, posmatranim kao u krivom ogledalu, definiše likove na kojima možemo identifikovati suštinsku prirodu njihovih duševnih stanja i karaktera. Naime,

<sup>2</sup> Sioran, Emil: *Krik beznada*, OKTOIH, Podgorica, 2001, str. 46.

<sup>3</sup> Vil, Durant: *um caruje*, Narodno delo, Beograd 1932, str. 1.

portreti na slikama Gorana Četkovića predstavljani kao deformisane /karikirane forme, posjeduju individualne osobenosti koje upućuju na umjetnikove iskustvene doživljaje pretočene u svojevrsnu viziju.

Ne samo oblici, prepušteni sudbini vječnog lutanja, koji aludiraju na prolaznost, već i likovni izraz doprinose opštem utisku silovite ekspresije koja se ogleda u energičnim potezima, kolorističkim kontrastima, sudarima svjetlosti i tame. Suptilnim tonskim i valerskim gradacijama, kontrastima dubokih tamnih/crnih sjenki i svjetlosnih refleksija majstorski vaja lica ili ih svodi na hromatski znak. Sve je podređeno ritmu kojim su definisane forme i pozadina/praznina. U psihofizičkom sloju ovih slika presudnu ulogu ima kolorit koji doprinosi determinisanju karaktera likova - nosilaca različitih duševnih, fizioloških i antropoloških stanja i „personalnih” karakteristika. Kolorit se kreće u varijacijama od svijetlih i ugaslih boja, morbidnih i psihodeličkih kontrasta do crnih ponora. Čak tamo gdje plamte crveno žute kolorističke orkestracije kao u Munkovom *Kriku*, nameće nam se pitanje njihovog značenja. Naime, iako su po svojoj prirodi nosioci vedrine i optimizma, na ovim slikama djeluju kao pakleni plamenovi u kojima sagorijeva duša. Interesantno je da se jarki koloriti pojavljuju, ne samo kao izraz psihičkih stanja, već i na slikama: Svemir, Prolaznost, Zub vremena, kao reperi koji prate simboličko-idejni aspekt njegovog djela. Dakle, likovno-jezička ekspresija plastično-strukturalnih elemenata ima nezamjenljivu ulogu u razotkrivanju suštinskog idejnog i kreativnog koda njegovih slika.

Četkovićevo antropomorfnu slikarstvo predstavlja jedinstvenu vizuelnu psihoanalitičku studiju kojom prati različite etape unutrašnjih stanja ljudskog bića kao usamljene jedinice koju umjetnik posmatra kao energetska česticu koja pripada kosmičkim sferama, ili kao mikrokosmički Univerzum sazdan od iskonskih duševnih, osjetilnih i čulnih senzacija koje čine suštinu ljudskog bitka. Međutim, univerzalni karakter njegovog djela neodvojiv je od umjetnikovog odnosa prema genius loci rodnog podneblja, u kojem je osamljena jedinka iznjedrena iz kolektivno nesvjesnog odolijevala zubu vremena prenoseći naslijeđene unutrašnje tjeskobe, strahove i duševne patnje kroz prostor i vrijeme.

Sjevernjački evropski ekspresionizam Noldea, Ensora, Kokoške, a posebno Munka našao je svog najdosljednijeg predstavnika u crnogorskom slikaru Goranu Četkoviću, čije nas izuzetno likovno djelo podsjeća da smo u dubini naših duša svi isti, bez obzira na mjesto, vrijeme i duhovnu klimu civilizacijske dimenzije u kojoj živimo, i da nas prati vječni usud izolovane jedinice koja se sama bori sa svojim demonima.

Ljiljana Zeković

istoričarka umjetnosti